



Louise Cornelis

## Passief

Peter Burger

**E**en socioloog vat zijn promotie-onderzoek samen: 'Tevens werd tot de conclusie gekomen dat de gewelddadige reputatie van voetbalvandalen overtrokken was.' Wat mankeert er aan de gram-matica van die zin? Echt fout is hij niet, maar de lijdende vorm (*werd ... gekomen*) verdonkeremaant degene die verantwoordelijk is voor de con-clusie: de socioloog zelf. Waarom niet geschreven: 'Tevens kwam ik tot de conclusie ...'?

### ● OP AFSTAND BLIJVEN

De lijdende vorm heeft een bar slechte reputatie. Schrijf actieve zinnen, manen adviesboeken als Renkema's Schrijfwijzer, en mijd de lijdende vorm, die zinnen saai, stijf en onper-sonlijk maakt. Aan de andere kant keurt geen enkele serieuze schrijfad-visedeur de lijdende vorm in alle geval-len af. De constructie is bijvoorbeeld wel op z'n plaats als het er niet toe doet wie de handeling verricht: 'De biografie werd na een kort geding, aangespannen door de belasterde be-windsman, uit de handel genomen.' En wellicht valt er ook nog iets te zeggen ten gunste van de stijve socio-loog: misschien wilde hij zelf als we-tenschapper liever bescheiden en af-standelijk op de achtergrond blijven.

De Utrechtse taalkundige Louise Cornelis vroeg zich af of je niet nauwkeuriger dan tot nu toe gedaan is, zou kunnen vaststellen wanneer Nederlanders de lijdende vorm ge-bruiken. In februari promoveerde Cornelis (31) op *Passive and perspecti-ve*, een gewichtige taalkundige studie, die ook een paar praktische resulta-ten opleverde.

### ● PRO-AJAX

De precieze functie van de lijdende vorm verschilt per tekstsoort, maar uiteindelijk draait het allemaal om verantwoordelijkheid en perspectief. Zinnen in de lijdende vorm nodigen de lezer uit om een gebeurtenis níét te bekijken vanuit het perspectief van degene die daarvoor verantwoorde-

lijk is. De nadruk verschuift van de-gene die de handeling verricht naar de handeling zelf.

Een voorbeeld uit een beleidsplan: "Om meer inzicht in de financiën te krijgen en beter te kunnen begroten, wordt de financiële verslaglegging verduidelijkt." Cornelis: "De goede lezer begrijpt dat de verslagen van de vorige penningmeester onduidelijk waren, maar dat soort dingen wordt in deze organisatie niet hardop ge-zegd – individuen worden niet ver-antwoordelijk gesteld."

Dat de lijdende vorm samenhangt met het perspectief in een tekst, laat Cornelis onder meer zien door de manier te vergelijken waarop NRC Handelsblad en Het Parool over Ajax schrijven. NRC-verslaggevers schrij-ven voor een landelijk, in Rotterdam gevestigd dagblad en identificeren zich minder met Ajax dan hun colle-ga's van Het Parool – eveneens lande-lijk, maar gevestigd in Amsterdam en sterk gericht op die regio. Cornelis

•

**Beleidsmakers  
gebruiken de lijdende  
vorm om in het  
midden te laten wie  
verantwoordelijk is voor  
een bepaalde taak.**

•

veronderstelde dat NRC-journalisten gebeurtenissen waarvoor Ajax verant-woordelijk is vaker met een lijdende vorm zouden beschrijven, omdat ze hun lezers niet uitnodigen om zich met Ajax te identificeren.

Het klopte. Toen Ajax op 1 mei 1994 landskampioen werd, was het Parool-verslag duidelijk pro-Ajax, ter-wijl NRC Handelsblad afstand hield en de financiële kant van de over-winning benadrukte. En dat verschil is ook af te lezen aan het gebruik van de lijdende vorm. Een typerende NRC-zin die over Ajax gaat zonder die club te noemen, luidt: "Als een financiële voorsprong ook omgezet kan worden in successen op het veld, dreigt er de komende jaren een sport-ieve verwijdering ten opzichte van de Nederlandse concurrentie."

### ● GEEN VERANTWOORDELIJKHEID

De lijdende vorm is een geliefde stijl-figuur van beleidsmakers. Zij gebrui-ken hem om in het midden te laten wie verantwoordelijk is voor een be-paalde taak. Dat is tactisch, zeker in gevallen waarin de verantwoordelijk-heid niet ondubbelzinnig bij één per-soon berust.

In het beleidsplan van een ideële organisatie dat Cornelis analyseerde, sprong die diplomatieke functie sterk in het oog: de schrijvers gebruikten de lijdende vorm alleen waar ze discussie verwachtten over verantwoordelijkhe-den. Wanneer nog niemand met een bepaalde taak belast was, schreven ze bijvoorbeeld: "De uitwisseling met or-ganisaties in Latijns-Amerika en Azië zal worden opgebouwd."

Reserveer de lijdende vorm voor dergelijke gevoelige punten, raadt Cornelis beleidsschrijvers aan, en kies in andere gevallen een minder vage formulering.

Een interessant nieuwtje voor tekst-schrijvers is de uitkomst van het on-derzoek van Cornelis naar computer-handleidingen. In dergelijke teksten bleek een doordachte afwisseling van passieve en actieve zinnen het effec-

tiefst: in een goed leesbare handleiding duiden actieve zinnen de handelingen van de gebruiker aan en passieve de resultaten, dat wil zeggen, de handelingen van de computer. De handleiding moet de lezer immers uitnodigen om zich te identificeren met de gebruiker, en niet met de computer. Dus: 'Als u op F7 drukt (actief), wordt het document bewaard (passief).' En niet: 'Als F7

wordt ingedrukt (passief), bewaart WordPerfect het document (actief).'

Die laatste zin is echt moeilijker te begrijpen, zo bleek uit een experiment. Cornelis schreef twee handleidingen voor het maken van kolommen – een lastig karweitje voor beginnende computergebruikers. In de ene handleiding waren actieve en passieve zinnen verdeeld volgens haar advies, in de andere juist an-

dersom. De proefpersonen die de 'goede' instructie kregen, voerden de opdrachten sneller uit dan de andere groep. Cornelis: "Het was geen toeval, de aanwijzingen werkten echt. Dat biedt houvast voor schrijvers van handleidingen." <

Louise H. Cornelis, *Passive and perspective*. Amsterdam/Atlanta, Rodopi, 1997. Prijs f 90,-. ISBN 90 420 0157 7

## woordenboek van de poëzie

### Koprol

Guus Middag

**E**en koprol is volgens Van Dale een "buiteling over het hoofd, meestal als gymnastische oefening". *Rugrol* zou een anatomisch juistere benaming zijn, en *hoofdrol* klinkt wat netter, maar dat woord betekent al iets anders. Misschien kan *kop* in *koprol* verklaard worden door een gevoeld verband met *over de kop gaan*, want een koprol is eigenlijk een rol waarbij men over de kop gaat. Er bestaat ook een achterwaartse variant van. Die is te zien in het gedicht 'Dressuur' van Th. Sontrop, uit zijn bundel *Langzaam kromgroeien* (1962):

#### DRESSUUR

De leeuw kijkt even verbaasd  
als stamgasten met de biljartbal  
zorgvuldig geklemd in de mond.  
Maar even een duw met de tong...  
en temmer Kakenkijker toont  
een koprol in het zand.

Het gedicht gaat over een dressuurnummer in een circus, met een leeuw en een leeuwentemmer die in de piste van zand hun kunsten vertonen. Hier gaat het om het hoogtepunt, meestal tevens het slot van elke leeuwendressuur: het moment waarop de temmer zijn hoofd in de muil van de leeuw durft te steken.

De leeuwentemmer heeft van de

dichter een mooie naam gekregen: Kakenkijker. Het is een woord dat doet denken aan *smoelsmid* en *bek-kentrekker*: lekker klinkende, informele benamingen voor de tandarts. De suggestie die hierdoor even wordt gewekt is dat het de temmer om een gebitsinspectie zou gaan. En ook: dat niet hij, maar juist de leeuw bang zou moeten zijn.

Maar de temmer is op zijn beurt ook op zijn hoede. Zo gauw hij de tong van de leeuw tegen zijn hoofd voelt duwen, werpt hij zich snel achterover met een achterwaartse koprol. Het woord *toont* geeft aan dat het hier om een ingestudeerd onderdeel moet gaan. Soepele koprol achterover, op twee benen tot stand komen, buiging, einde optreden. Applaus.

In de eerste regels gaat het eerst nog even over biljarters die zo te zien ook een kunstje kunnen. Het moet hier wel gaan om een kroeggeintje, eerder iets voor aangeschoten stamgasten dan voor serieuze biljarters: wie kan een biljartbal tussen zijn kaken klemmen? De lol zit hem vooral in het probleem dat ontstaat als de bal eenmaal is ingebracht. In de herdruk van de bundel (in *Gedichten 1962 - 1996*) voorzag Sontrop het gedicht van deze aantekening: "De stamgasten met hun biljartbal zijn ontleend aan een Kronkel van S. Car-

miggelt waarin hij beschrijft hoe deze roekeloze weddenschap veelal zijn besluit vindt in een ziekenhuis." Het gedicht suggereert dat de verbaasd kijkende biljarters de techniek van het verwijderen van de ingebrachte biljartbal hadden kunnen afkijken van de leeuw. Maar hoe dan precies?

Eerlijk gezegd drong toen pas tot mij door dat het in de tweede helft van het gedicht vermoedelijk helemaal niet gaat om een soepel uitgevoerde achterwaartse koprol, maar om een maar al te letterlijke rol van de kop. 'Dressuur' beschrijft een in de leeuwentemmerij klassiek bedrijfsongeval. De leeuw heeft toegehapt, het hoofd is er al af en het dier ziet zich opeens gesteld voor het probleem wat nu met deze harige biljartbal te doen – een niet ingestudeerd onderdeel dat zijn verbaasde gezichtsuitdrukking verklaart. Even duwen met de tong blijkt hem uit zijn benarde kaakbeklemming te kunnen bevrijden, waarna de kop van de arme temmer keurig in het zand rolt.

In het woordenboek van de poëzie kan aan het lemma *koprol* nu een tweede betekenis worden toegevoegd: een buiteling van het hoofd zelf, inzonderheid dat van ongelukkige leeuwentemmers. <